

KULTSÁR ISTVÁN (1760–1828)

A SZÍNHÁZRÓL ÉS A SZÍNműVÉSZETRŐL

A szöveget ellenőrizte: Hidvégi Violetta történész, levéltáros

Előszőr a Magyar Teátrumról¹

Azon nemzeti lélek, mely 1791, 1792, 1796, 1802- és 1805-ben a törvényhozó hatalom által hazánknak örök dicsőségére magát oly foganatosan mutogatta, csak jele azon közönséges buzgóságnak, mellyel ki-ki óhajtja, hogy a magyar nemzet nagyobb virágzását lássa. Az volna ennek egyik fő jele, hogy a nemzet saját nyelvén érezhetné azon kellemességet, melyet az erkölcsös és mulatságos játékszín szokott gerjeszteni. Elhitette ezt magával nemes nemzetünk, midőn 1790-ben a Magyar Nemzeti Teátrumot oly sűrűn látogatta. Ezen közönséges hajlandóságnak következménye lett utóbb, hogy Pest vármegyének hazafiúi vigyázása alatt, és több vármegye ajánlása mellett 1792-ben oly derék Magyar Teátrumi Intézet támadott, melynek belső elrendeltetése örökös állandósággal biztathatta hazánkat. De, fájdalom! A játékszínnek nem léte miatt mindjárt a német teátrum árendásainak nyagगतásai alá szorult, melyek napról napra növekedvén annyira vitték a Magyar Teátrumi Társaságot, hogy kedvében megcsüggedt, nézői megritkultak, és végre 1796. április 10-én feloszlotta.

Ez alatt Erdélyben is egy Teátrumi Társaság állíttatott, melyet előbb több méltóságos hazafi ápolott, utóbb pedig báró Wesselényi Miklós őnagysága tulajdon fizetésébe felvett, és nagylelkű hazafisággal mai napig is táplál és igazgat. E társasághoz kapcsolták tehát magukat némely Pestről eloszlott tagok, mely ezáltal megszorodván nemcsak Erdélyországban, Kolozsvárott gyönyörködtette nézőit, hanem néha Magyarországra is kijött, nevezetesen a debreceni vásárookra és Szegedre. Ez utolsó nemes város különös hazafiúságát mutatja azon kedvezésével, melyet benne most is tapasztal az erdélyi társaságnak egyik osztálya.

Ezen fennálló, és két ágra oszlott magyar társaság könyörgő levelét adta be (március 7.) Pest vármegyénél, hogy a királyi helytartótanács által oly engedelmet eszközöljön, hogy a következő országgyűlés alatt nemzetünk válogatott férfiai hazai nyelven mulattassa. – Valamint a társaság méltán bízhat igazságos kérésének meghallgatásában; úgy a haza is várhatja, hogy ez az ország színe előtt eddig szerzett gyakorlottságát teljes fényében megmutassa. Lesznek bizonyára, valamint előbb is voltak, kik e hazafiúi buzgóságot önként való áldozataikkal szívesen táplálják; lesznek, kik e nemzeti intézetnek örökösítésétől semmi tehetségüket ne kíméljék, meggondolván, hogy a teátrum az a dicsőséges hely, hol a magyar nyelvnek méltósága legnagyobb fényében tündökölhét.

*

¹ Hazai Tudósítások, 1807. I. 205-206. old.

Másodszor a Magyar Teátrumról²

Érzékeny öröme gerjed minden hazafinak szíve, midőn a magyar játékokra számosan összeseregglő nézőket, mint a nemzet újabb virágzásának jelét, úgy tekint. A budai vár, mely eddig csak néma bizonyossága volt eltűnt régi dicsőségünknek, már tanúbizonysága a nemzeti méltóság megújulásának. Hol valaha Nagy Lajos, Zsigmond és Mátyás király alatt az udvar fényét tisztelettel nézte a hazafi, bámulva csodálta az idegen; hol királyaink előtt vagy vitézi játékokat üztek a főemberek, vagy szerencsés dalosaink a régi magyarok tetteit magyar hangon énekelték; odagyülekezünk most össze, az európai nemzetek szokása szerint, vidám vagy szomorú mutatvány szemlélésére. Szerencsés hajnal! De vajon látjuk-e valaha felkelő napunkat? Vajon megérjük-e, hogy nemzetünk színe-java magával elhitesse, hogy szintén oly kellemesen lehet magát magyar nyelven mulatni, mint az idegeneken? Vajon megérjük-e, hogy a téatrum a nyelvnek virágoztatására, az erkölcsi csinosodásra, a nemzeti érzés felgerjesztésére leghasznosabb eszköznek tartassék? Megérjük-e, hogy a többszöri próbák után olyan téatrumi intézet állíttassék fel, milyent a magyar nemzet méltósága megkíván?

*

Harmadszor a Magyar Teátrumról³

Csak az az ország lehet boldog és hatalmas, melynek lakosaiban nemzeti karakter van. A magyar nemzet ebben a hazában első jogaira nézve, első számára nézve, első nyelvének kiműveltségére nézve. Hát még szívének tulajdonait [tulajdonságait] ha tekintjük? Nagylelkű, nyíltszívű, hűséges, egyenes indulatú, vitéz, állhatatos nemzet; elméje nagytehetségű, akarata minden jóra hajlandó, képmutatást nem ismer társalkodása; a hazáért és királyért akármely nagy áldozatokra kész az ő buzgósága. E nemzeti tulajdonságokat kívánják örökösíteni és terjesztetni, kik a magyar téatrumot ápolgatják. E nemes karakternek közönséges erősödése által akarják az országot boldoggá, a fejedelmet hatalmassá tenni. Ily szent célnak elérését annál bizonyosabban remélik, mennél jobban tudják, hogy az ország lakosai között senki sem szégyelli a magyar nevet. Oly dicsőséges ez a név a nemzet régiségére, nagy hírére és ezen boldog földön, oly kedvező törvények alatt majd ezer esztendeig tartó uralkodására nézve; hogy magyar hazafivá lenni minden nemzet különös dicsőségnek tartja. E tekintetből bizodalmasan folyamodik a magyar téatrumi intézet az ország nagyjaihoz, hogy a nemzet dicsőségét ily kellemes úton fenntartó eszköz gyámolítását szívékre vegyék; folyamodik a magyar fő asszonyokhoz és kisasszonyokhoz, kiket a természet a társaságok gyönyörűségévé, és a férfiu szív mágnésévé teremtett. Ti, kiknek hatalmukban van a módi által uralkodni, a szép tulajdonságok által a nemes érzést felgerjesztetni; éreztessétek a férfiaiokkal, hogy magyarnak lenni dicsőség, hogy a nemzeti nyelven szintén oly kellemesek a gráciák szavai, mint az idegenen. A budai és pesti német téatrum csak 1784-től fogva emelkedett fel mostani állapotára. Ha a magyar főurak és dámák kedvezni fognak, a magyar téatrum, úgymint tulajdon anyaföldén, sokkal hamarább meggyökeresedik és elterjed. Hogy az ő hazafiúi jótévétségüknek utat nyissak, a következőket bátorkodom elébük terjesztetni a Magyar Téatrumi Intézet nevében.

1. Az eredeti magyar játékdarabok kiadatnak oly szándékkal, hogy a költségen kívül megmaradandó summa fundusul szolgáljon a magyar téatrumnak tökéletesedésére. Azért most két kötetet ajánlunk előfizetésre, melyekben a téatrumi gusztust formáló értekezések, és

² Hazai Tudósítások, 1807. I. 355. old.

³ Hazai és Külföldi Tudósítások, 1809. II. 47-48. old.

6 eredeti darab található. A rend szerint való előfizetés 5 forint; a hazafiúság bővebb áldozatot tehet. Ez előfizetők nevei és adományaik a könyv elejében kinyomtatnak.

2. Minden jó hazafi, akik érzik, mely hathatós eszköz a teátrum a nemzeti karakter fenntartására, arra meghívatnak, hogy vagy most egyszerre valamely summát ajánlani, vagy esztendőnként segédelmet nyújtani méltóztassanak. (...)

Kultsár István, mint a teátrumi deputációnak egyik tagja

Pest, 1809. július 16.

*

Negyedszer a Magyar Teátrumról⁴

Két hónapja múlt, hogy Vida László úr házi környüállásaira [körülményeire] nézve a Pesti Magyar Játékszínnek gondviselését letette. De azon szíves hazafiúságnak, melytől buzdíttatván ezelőtt két esztendővel felvállalta, most is kitetsző bizonyosságát adta; mert nemcsak több, önnön költségén szerzett, szükséges dolgot az intézetnek ajándékozott, hanem felemelkedett nagylelkűséggel oly ajánlást is tett, mely őt tovább is a nemzeti játékszín jótevői közé helyezi. – Ily helyzetben megint Pest vármegyének atyáskodása lépett elő; és hathatós fölviigázásának oly dicsőséges mezőt nyitott, hogy a magyar nemzeti játékszín általa mintegy felújulván, megkülönböztetett igyekezettel és szerencsés előmenetellel adja elő darabjait. A pesti publikum gyönyörködve nézi mind a játékok választását, mind az előadásbeli serény igyekezetet, úgy annyira, hogy ezt az időt a magyar teátrum históriájában új korszaknak tartja. De, mint az egész haza a pesti publikumnak a teátrum iránt való gyámolító szíves hajlandóságát tisztelettel és köszönettel nézheti, úgy viszont a pesti publikum az egész hazát hazafiúi bizodalommal bátorodik megszólítani, hogy, amint azt már több vármegye, és némely nagylelkű hazafi tette, ezen nemzeti kultúránk hathatós eszközének megörökítésére és virágztatására a nemzethez méltó segítséget nyújtson. Egy ily magas gondolkodású nemzetnek csak akarni elég, hogy az ilyen nemzeti intézet örökre talpra álljon.

*

Ötödször a Magyar Teátrumról Buzdítás a Pesti Magyar Theátrumi Intézet nevében⁵

Mennél sajnálatosabb azt látni, hogy a Pesti Magyar Teátrum oly hatalmas, és nagylelkű hazafira még eddig nem találhatott, aki bővebb jövedelmeiből egy részt megszakasztván, a Nemzeti Játszó Társaságnak gyarapítására, és tökéletesítésére fordította volna (...). Ezen bizonyos tapasztalás arra ébresztette a Magyar Teátrumi Intézet mostani igazgatását, hogy ily nagylelkű hazafiakhoz folyamodjék, és azon édes öröme emlékeztesse, mely a jótevőnek

⁴ Hazai és Külföldi Tudósítások, 1811. II. 257. old.

⁵ Buzdítás a' Pesti Magyar Theátrumi Intézet nevében. OSzK, Színházművészeti Tár és Zenemű Tár: Anal. 557/a, b. Egyleveles nyomtatott rölpap Pesten, 1813. szeptember.

szívét előnti, midőn érzi, mely dicsőséges nemzetének díszét önként való áldozat által növelni.

Most kiváltképpen az ily jó hazafiak bőkezősége arra kívántatik meg, hogy a nemzet méltóságához illő újabb öltözetek szereztessenek, és így a magyar mutatványok addig is, míg a vármegyék közmegegyezésével más illendő, és állandó mód fog taláztatni, díszesen előadathassanak. Avégből (...) [1813] szeptember 24. napján egy jeles új vitézi játék fog előadatni a teátrumi öltözetek gyarapítására; amelyre ezennel, mint a nemzet javára teendő áldozatra, minden hazafit méltó tisztelettel meghívunk.

Hazafiak! Dicsőséges a magyar név, kellemetes a magyar nyelv. Nosza! Egy kis áldozatot, és kevés idő múlva megmutatjuk, hogy valamint más csinos nemzet, úgy mi is a tisztességes multságok gyönyörűségét édes anyanyelvünkön érezhetjük. Dicsőségesebb a magunkét felemelnünk, mint az idegenekét csodálnunk.

Pesti Magyar Teátrumi Intézet, Pest, Rondella

*

Hatodszor a Magyar Teátrumról⁶

(...) A katonai érdem nem szenved gyalázatot, eredeti magyar játékkal mulattatta a nemzeti Magyar Teátrumi Társaság a múlt héten a pesti publikumot. Szerzője tudós Andrád Elek úr, most Erdélyben a véghelyi katonaság prókátor, aki már több eredeti játékkal gazdagította a dramaturgiai literatúrát. A tárgy helyzetének választása, az esetek mesterséges [mesteri] összeszövése, a karakterek jó festése, és állhatatos megtartása jelesen megkülönböztetik ezt a munkát, és méltó alkalmatosságot nyújtanak; hogy hazafi tudósainkat ezennel megkérjük, hogy minél több eredeti derék játékdarabokkal szaporítani igyekezzenek nyelvünket. Ez lehet egyedül foganatos eszköz, mely az idegen multságok tündércsábításain, és az idő mostohaságán is diadalmaskodjék. – Az említett játék előadásában a társaság tagjai a hibátlan, helyes előadással a publikum teljes meglegedésére viselték magukat.

*

Hetedszer a Magyar Teátrumról⁷

Egy országos nemzetnek a nyelve az ő palládiuma. Ezzel emelkedik vagy alkonyodik a dicsősége. Dicséretes tehát minden igyekezet, mely azt terjeszteni, s megkedveltetni törekszik. Azért a Pesti Teátrumi Társaság az egész nemzet figyelmét megérdemli, mely minden viszontagságot állhatatosan kiállván, most is nagy buzgósággal iparkodik jeles játékdarabokat válogatni, és azokat mennél tökéletesebben előadni. Hazafiúi igyekezetének azt a szép jutalmát vette, hogy a Bécsbe keresztülmenő deputációk nagy tekintetű [tekintélyű] tagjai nemcsak teljes meglegedéssel nézték a társaság mutatványait, hanem mindnyájan azon kedvező ítéletüket is jelentették, hogy egy ilyen derék intézet az egész nemzet pártfogását méltán megérdemli; s mivel az ő teátrum, melyben eddig játszott, eladatott, hogy a vármegyének közönséges költségein itt az ország közepén a nemzet méltóságához illő új

⁶ Hazai és Külföldi Tudósítások, 1813. II. 57. old.

⁷ Hazai és Külföldi Tudósítások, 1814. II. 89. old.

teátrum építtessék. – Így nemcsak vitézsége, hanem nyelve által is dicsőségre emelkedhet már kilencszáz esztendő előtt e boldog földnek urává lett nemzetünk.

*

Nyolcadszor a Magyar Teátrumról Hazafiúi javallás⁸

Megszerezte Európa maga a szabadságát, a nemzetek függetlenségüket. Az emberi nem kivívta e súlyos viadalt. A népek már szabadabban lehelnek [lélegzenek]; a tartományok bátorságban nyugszanak; a fejedelmek egymással bizalmasan barátkoznak.

Ily csodálatos elváltozás minden szívet bámulásra ragad. De kiváltképpen minket, magyarokat, akik csak imént más nemzetek rettentő példájából az ellenség által országunk feldúlásától, ősi jussaink eltörlésétől, s magyar nevünk kiirtásától féltünk, méltán örvendezhet.

A közönséges örömet különösen növeli az, hogy áldott atyáskodó fejedelmünk az ő Frigyes barátaival, annyi népet boldogító fejedelmekkel, az óhajtott békesség közös szerzőivel, országunk fővárosában megjelenni, s mint földi istenek a népekre áldást önteni méltóztatnak.

Ferenc! Sándor! Frigyes Vilmos! Előbb hű szövetséges társak, most dicsőséges győzelmese, közöttünk vannak!!! Ki ne vigadjon? Ki ne teljen örömmel? Mi köztünk ki ne mondja bizony boldognak ez órát? Valóban e felséges jelenés minden szívet oly elragadó örömmel tölt el, hogy annak emlékezetét megörökíteni mindnyájan vetélkedve buzognak.

A magyar téátrumnak barátai e közönséges tisztelet óhajtásának eszközei kívánnak lenni, és oly nemzeti téátrumot emelni, mely egyszersmind e felséges jelenésnek, s az ezáltal mintegy megpecsételt békességnek emlékjele legyen. Így bizalmasan remélik, hogy mind szeretett királyunk, és a felséges szövetségesek iránt való nemzeti tiszteletet és hálát; mind a nemzeti dicsőség iránt való gondoskodást kellemesen szembe tüntethetik.

Azért a volt botanikus kert helyén a Hatvani utcára néző, áruba bocsátott, két pusztá házhelyet – melyeknek széle mintegy 18 ölet, hossza 30-at tesz – szándékoznak megvenni, s oda szabadon a magyar téátrumot úgy állítani, hogy annak homloka [homlokzata] a Hatvani utcára nézzen.

E téátrumnak a felséges célhoz és a nemzet méltóságához képest jeles nagyságot kell mutatni. Azért is elől három garádicson emelkedve 8–10 ölnyi magasságú, s korinthuszi óriási oszlopok állanak, melyeket az épület fedelével egyező fő gerenda fog össze. Ennek felső pártázatán az egyesség, erő, békesség és bőség képei állnak. A homlokon ez írás látszik:

A'
Fejedelmi Szövetség Győzedelmének
Emlékezetére
E' Magyar Játékszínt
Emelte
A' Hazai Szeretet
1814

Az oszlopok az egész épület homlokszélességét elfoglalják, s a főfalakkal boltozatok által lesznek összekapcsolva. Ezek alatt portikusz marad. A fő homlokfalban lapos oszlopok

⁸ Hazafiúi javallás magyar nemzeti téátrum építéséről. 1814. 14 old.

lesznek és közöttük három magas ajtó, oly készüléttel, hogy a közép, kapuszerű, ajtó felett Magyarország címere a tartományok zászlóival körülvéve kiemelkedő munkában szemléltessék: a két mellékajtó felett pedig a teátrumnak attribútumai látszanak.

A belső készülétek a velencei Fenice, s a trieszti teátrum formájára lesznek elintézve, úgy, hogy a tornác tágas és díszes, a garádicsok alkalmasak; a hajlékok illendők, a karok bővekek legyenek. Egyszóval minden nézőnek oly helye legyen, hogy sem szeme a látásban, se füle a hallásban ne gátoltassék. Különben a karoknak külső ékességeik ne aprók, sem egyformák ne legyenek. – A játékszín ékességei olasz ízlésű festésekből álljanak, s oly módon legyenek alkalmazva, hogy a változtatásokat könnyűszerrel lehessen végbevinni. Így a teátrumi épület maga céljainak megfelelhet.

Mely buzgósággal fogja a magyar nemzet a szövetség győzelmének, s a maga dicsőségének ezen emlékjelét elősegíteni, már abból előre arányozhatni, hogy a huszonkét esztendeig tartó háborúnak szerencsés kimenetelére mindenét nagy készséggel felszentelte: a papság ezüstjét, aranyát, a nemesség földjeinek javait, a polgárság iparkodásának gyümölcsét, a földművelő erejét és marháját tette a haza oltárára, hogy azon felséges uralkodóházat maga fényében megtarthassa, melyet a magyar nemzet Ottokár ellen az ő örökségébe emelni; Mária Terézia alatt annyi ellenség ellen védelmezni oly dicsőségesen iparkodott. Bizonyára, ha a több millióra menő pénzbeli segedelmeit, s az állandó békességért dicsőségesen elesett több százezerre menő vitézeink számát megtekintjük, nem tagadhatjuk, hogy a magyar nemzet most is megfelelt ősei dicsőségének, és serkentő példát adott a jövőre maradáknak. A magyar szinte oly hűséges királyához, mint igazságos tulajdon magához.

De nemcsak a nagy áron szerzett békességen való öröme fogja a magyar nemzetet bőszes adakozásra serkenteni, hanem a maga nyelvének buzgó szeretete is. E jeles nemzet, mely 900 esztendő óta annyi idegen között minden zavarodástól tisztán meg tudta tartani gyönyörű nyelvét, mint legdrágább birtokát, s mely az örökös királyság behozása idejéig a királyválasztást, mint legfőbb nemzeti tételt állandóan magyar nyelven vitte végbe, (...) az idő változásai között mindenkor különösen ébren volt, hogy kiváltképpen e nemzeti kincse sérthetetlenül megmaradjon. Így I. Ferdinánd királytól 1527-ben bizonyosító levelet (...) kívánt, hogy nemcsak a nemzet törvényeit és szokásait, hanem a magyar nyelvet is tiszteletben tartja. II. Lipót alatt kikötötte, hogy őfelsége idegen nyelvet az országos hivatalokba be nem hoz; mostan dicsőségesen uralkodó I. Ferenc felséges urunk alatt pedig újabb fényes például mind a politikai, mind a törvényes dolgok folytatásában régibb szokása szerint a magyar nyelvet törvényesen behozta. Mely törvényeknek, hogy annál bizonyosabb foganata legyen, nemzetünknek édesatyja a magyar nyelvet az iskolákban rend szerint való tudománnyá tette. Ezen atyai gondoskodásnak oly örömdetes gyümölcsei lettek, hogy a lefolyt 22 esztendő alatt, míg vitézeinek (...) a felséges uralkodóért, s a nemzeti dicsőségért megvívta; az íróink hónapos írásokkal, eredeti költeményekkel, históriákkal, filozófiai, orvosi, törvényes és teológiai munkákkal, és a deák, s görög klasszikusok fordításával gazdagították literatúránkat. Mely munkákról a tudományok históriája mindenkor dicsérettel fog emlékezni.

A közönséges nemzeti kultúra különösen kimutatta magát a magyar teátrum által; mert a nemzet, hogy finomabb ízlését, s a tisztább gyönyörűségekben való örömet kijelentse, maga magából teátrumot teremteni, játszó személyeket formálni, s azokat nemcsak a néző játékokban, hanem az éneklésben és táncban is gyakorolni dicsőségnek tartotta. Így 22 esztendő alatt Pesten, Kolozsvárott, Debrecenben teátrumi társaságok álltak fel, s a nemzeti mutatványokban magukat oly sűrűn gyakorolták, hogy a magyar játékdarabok már a 600-at meghaladják. E társaságok nem oly büszkéek ugyan, hogy a mutatványaikat a francia, vagy angol remek előadásokhoz hasonlítsák; de az eddig tett előmenetelből bátrak azt remélni, hogy napról napra tökéletesedhetnek; kiváltképpen midőn arra emlékeznek, hogy csak ezelőtt

40 esztendővel is magában Bécs városában mely gyenge lábon állt a fő gyámolítás által a mostani virágzó állapotra jutott német teátrum.

Ha e nemzeti teátrumi társaságoknak csak önnön iparkodásuk volna is az, amit mutatnak, mégis pártfogást, elősegítést, sőt különös dicséretet érdemelne; de ők csupán csak gyenge hangjai azon nemzeti indulatnak, mely a finomabb ízlést, a nemzeti csinosodást, a nyelv kiműveltetését és elterjesztését kívánja. Ugyanis az országgyűlés 1807, 1808 és 1811-ben már hathatósan sürgette a nemzeti teátrumnak felsegítését, minthogy azáltal meg akarta mutatni, hogy a magyar még élő nemzet, és magát anyanyelvén mulatni gyönyörködik. Amit akkor az ország rendjei oly buzgón sürgettek, utóbb a nemes vármegyék egyenként számosan teljesítették; mert Pest vármegyét arra megkérték, hogy e nemzeti intézet pártfogását s gondviselését magára vállalja, és itt az ország közepén, a fő ítélőszékek ülőhelyén, és a magyar kereskedés középpontján fenntartani igyekezzék. E szép célnak elérésére ugyanakkor a tisztelt Pest vármegyéhez nagyobb summákat segedelem gyanánt átküldte. De mindezeket meghaladja azon lelkes buzgóság, melyet több vármegye követői mutattak, midőn közelebb felséges urunknak megérkezésére Bécsbe mennének, hogy a nemzet közörvendezésének magyarázói legyenek. Ezek oly hathatósan sürgették a Magyar Teátrumi Intézet fenntartását és egy új nemzeti teátrum felállítását, hogy, ha még ehhez azon felséges cél is járulhat, hogy az a szerencsés győzelmek által szerzett közönséges békesség emlékjele legyen, így a nemzet kettős óhajtott célját elérné.

Mely nagy tekintet érdemeljen a nemzetnek ez a kívánsága, abból nyilvánossá lesz, hogy ez a nemzet érzi a maga erejét, és nem annyira örökölt szerzett gazdag földjével dicsekszik, mint hat millió ember megegyező gondolkodásával. Csakugyan a született magyarokat és magyarul szólókat Magyar- és Erdélyországban kevesebbre nem tehetjük, noha a törvény előtt mind a 10 millió lakos magyar polgár. Ezen jeles szám, mely a dán, svéd, holland, portugál és cseh nemzetet sokkal meghaladja, megérdemli, hogy a magyar is, mint magyar, a maga hazájában az európai nemzetek közönséges örvendezésével összekapcsolhassa nemzeti kultúrájának eszközét, és ebben akadályra ne találjon.

Bátran remélhetjük tehát, hogy a nemzeti teátrumnak barátai nem helytelen projectummal jelennek meg, midőn a közönséges békességnek örökítését a nemzet javával úgy szándékoznak összekapcsolni, hogy amit a győzelem szerzett, azt a nemzet maga szabadságában, függetlenségében s nemzeti tulajdonainak virágoztatásában tapasztalhassa. Ezt csak úgy érheti el, ha a feljebb előadott mód szerint oly díszes teátrumot építhet, mely mind a két felséges célnak megfelel.

Egy különös teátrum építtetését már 1810. július 18-án ő császári királyi főhercegsége az ország nádorispánja is javasolni méltóztatott nemes Pest vármegyéhez adott levelében. Ki is bizonyára ezt a szándékot most annál kedvesebben fogja venni, mivel az más, felséges emlékeztetésekkel össze lesz kapcsolva, melyek Európának örömét, s hazánknak dicsőségét oly közelről érdeklik.

Ugyanezen okra nézve mélységes alázatossággal bizakodunk, hogy ezáltal felséges urunknak fő-fő tetszését is megnyerni szerencsések leszünk, aki tavaly Prágában a cseh nemzetet azzal becsülte meg, hogy az ő nemzeti mutatóványaira magát megalázni méltóztatott.

De a vendég felséges uralkodóknak is mi felségesebb hódolást mutathatunk, mintha azon bátor és szabad nemzet irántuk való mélységes tiszteletét mutatjuk, melynek bajnokai az elválasztó ütközetekben az ő felséges szemeik előtt a közgyőzelemért oly vitézül csatáztak. Másutt diadalmi kapuk, óriási oszlopok, címeres rendek dicsőítsék a három szövetséges uralkodó nagy tetteit; a hű magyarok szívében a nemzeti múzsáknak szentelt békesség-temploma örökösítse.

Érzi e Javallásnak szerzője, hogy ily pompás emlékjel temérdek költséget kíván, de az a nemzet nagylelkűségében bizonyosan feltalálható. Nem is kívántatik ehhez egyéb, hanem, hogy a magyar teátrumnak tagjai Pesten és Budán nyomtatott lajstrommal járván, minden

nagylelkű hazafit arra megkérjenek, hogy a nemzet dicsőségére szánt áldozataikat, s neveiket tulajdon kezükkel beírják. Kik pedig önként bizonyos summákat kívánnának küldeni, azokat Pest vármegyének generális perceptorához, Kis Sándor úrhoz letegyék, aki őket az átvett summáról nyugta által bizonyossá tenni hazafiúi kötelességének fogja tartani. Különben a távolabb lévő nemes vármegyék arra kéretnek, hogy kebelükben a szolgabíró urak által hasonló célra gyűjtsék össze a hazafiak adakozásait, és Pest vármegyéhez küldjék át.

Mínthogy ez az épület a felséges urunk által megszerzett békességnek s az idegen felségek ittlétének emlékeztető jele lesz, egyszersmind az adakozók neveit is örökre fenntartja; azért ezennel bizonyossá tétetnek a nagyobb famíliák; hogyha az építésre 10.000 forinttal adakoznak, nekik az első emeletben örökös szabad loge rendeltetik, s az ő familia címerük azon loge felett fog díszesedni. Akik 5000 forinttal segítik az épületet, azoknak a második emeleten örökös loge rendeltetik, kik pedig ezer forintot adnak, azoknak neve a tornácon márványtáblákra vésetik.

Hogy pedig a hazafiak tudhassák, hogy ki-ki mit adott, és ezen adományok mire fordítottak? – tehát minden hónapban mind az adományokat, mind a költségeket közönséges számadás által az igazgató a Nemzeti Újságban ki fogja hirdetni. Emellett bátorságnak okáért minden pénz Pest vármegye perceptoránál lesz letéve, és a teátrumi deputáció tudta, s helybenhagyása nélkül semmi költség nem tétetik (...).

De, mivel a magyar teátrumra a játszó személyek külföldön nem készülhetnek, hanem itthon szükséges őket a mimikában, deklamációban, énekben, táncban, kardoskodásban stb. tökéletesíteni, ez minden nemes lelkű pártfogóban különös ösztönt gerjeszthet, oly bőkezű adakozásra, hogy ama méltóságos épületen kívül, mely 3–400.000 forintból felállítható, még annyi tökepenz is maradjon, hogy annak kamatjából a nemzeti teátrum tagjai a segítő mesterségekben is gyakorolhassanak, s így a nemzeti kultúrának nagyobb bizonyosságait mutathassák. Minden kiművelt nemzetnél a közönséges kultúrának leghathatósabb eszköze volt a nemzeti teátrum. A magyar pedig oly annyira becsüli hazáját, oly igen szereti nemzetét, hogy el lehet bátran mondani: egy sincsen, aki ezen úton is nemzete díszét öregbíteni ne óhajtaná. Dicsőségesebb a magunkét gyarapítanunk, mint az idegenekét csodálnunk!

Végül azzal fejezzük be hazafiúi Javallásunkat, hogy a nemzeti teátrumnak barátai oly szándékkal vannak, hogy e felséges épület megnyitására új nemzeti vitézi játékot készíttessenek, mely azután esztendőnként csak egyszer adassék elő azon örvendetes napon, melyen felséges urunk a szövetséges fejedelmekkel hazánk közepében bennünket szerencsétetni méltóztattak. E játéknak jövedelme pedig esztendőnként a Budán és Pesten őrizeten lévő vitézeknek ajándékul rendeltessék.

Pesten, 1814. október 25.

Kultsár István a Magyar Nemzeti Teátrum igazgatója

*

Magyar Teátrumi Almanach 1814. esztendőre⁹

A teátrumnak kedvelőihez; barátaihoz.

⁹ Magyar Theátrumi Almanák 1814-ik Esztendőre, Melly Új Esztendei ajándékul a' Pesti M. Theatrumi Társaság' Javára közrebotsátott. 1814. 3-5. old.

Egy olyan intézet, mely a nemzet ízlését finomabbá, erkölcsét csinosabbá, nyelvét tökéletesebbé tenni iparkodik, azon bizalommal jelenhet meg a haza előtt, hogy fennlétének bemutatását minden hazafi kedvesen fogja venni. Csak eszköze ezen intézet annak a közóhajtnak, melyet az ország rendjei 1811. gyűlésükben oly dicsőségesen kimutattak; csak eszköze azon buzgóságnak, melyet több vármegye bő adakozásai által is élesztett. Ha itt tekintetes Pest, Fejér, Gömör, Zemplén, Borsod, Szatmár, Komárom, Győr, Veszprém, Zala, Somogy, Nógrád, Hont, Arad, Heves, Bács, Csongrád, Tolna, Szabolcs, Bihar, vármegyéket megnevezzük, azon kötelező hálát teljesítjük, mellyel minden hazafi tartozik azoknak, kik a haza oltárára oly nagylelkűséggel rakták le áldozataikat. A nemzet közügyében összekapcsolt erő kíváncsi. Magányos tehetség nem elégséges, hogy a nemzetnek azt a díszet megadja, melyet az nagyságára nézve megérdemel, uralkodó nemzet voltára nézve megkívánhat.

Örömmel látja a csendes vizsgáló, hogy az egész magyar nemzet, méltóképpen érzi a maga becsét, és nyelvének, mint fő kincsének, virágoztatását szent kötelességének tartja; örömmel látja, hogy a nemzet nagyjai büszkélkednek a magyar névben, és a hazában bírt fényes rangjukat azzal kívánják megbecsülni, hogy a nemzet dicsőségére bővebb vagyonukból áldozatokat tesznek.

A nemzeti lélek felemelkedése nyilván kitetszik abból, hogy midőn mások más jeles könyvekkel gazdagítják literatúránkat, a széplelkek arra törekedtek, hogy anyanyelvünknek csak az olasszal hasonlítható gyengéd kellemességét a szépmesterségek munkáiban gyakorolják. Így több más nemzetesített játékokon kívül, melyeknek száma az 500-at meghaladja, ebben esztendőben 10 eredeti játékdarabbal szaporodott a teátrumi bibliotéka, mely által nemcsak kíváncsi előmenetelt nyert e nemzeti intézet, hanem általában a literatúránk is szépen gazdagodott. Bemutatjuk tehát mélységes tisztelettel nemes nemzetünknek a Pesti Magyar Teátrum újabb históriáját; a teátrumi társaság személyeit, és az esztendőben előadott játékok lajstromát. (...) Méltóztassanak a hazafiak ezen csekélységet kegyesen elfogadni, és ezt az alkalmatosságot oly nagylelkű áldozatokra használni, hogy a magyar teátrum rövid idő alatt nemzetünk dicsőségére az idegenekével vetélkedhessék.

a Magyar Teátrumi Társaság

*

Somogyi játszó társaság¹⁰

A francia teátrumnak felemeltetésében fő részt vettek maguk a királyi hercegek, midőn az első énekes-játékot a korona örökösének menyegzőjén XIV. Lajos előtt előadták. Az ily dicsőséges példát Somogy vármegyében dicséretesen követi a nemesség; mert nemzeti nyelvünknek nagyobb virágoztatására társaságban állván a közgyűlések alkalmával válogatott játékokat ad. Ez már azon tekintetben is jeles tétel volna, hogy megmutatja, mennyire becsüli a nemzet tulajdon nyelvét, de még inkább növekedik becse ezen hazafiúi buzgóságnak, ha azt észrevevessük, hogy azon nemes lelkű társaság a játék jövedelmeit a Pesten építendő nemzeti teátrum felsegítésére szentelte.

*

¹⁰ Hazai és Külföldi Tudósítások, 1815. I. 133. old.

Kilencedszer a Magyar Teátrumról¹¹

Azon Pesti Magyar Teátrumi Társaság, mely 1807 óta magát itt tökéletesíteni, és mutatványait jeles játékok előadásával az ide gyülekező nemzeti nézők előtt megkedveltetni igyekezett, az illendő hely foglalkozása miatt innen elköltözni kénytelen; Miskolcra szállított, hogy a felsőbb nemes vármegyék előtt is bővebben megismertesse magát, és gyakorlásban maradjon mind addig, míg az illendő új teátrum itt elkészülhet. Ez alkalommal helyesnek ítéltém érdemes olvasóimat e következőkre emlékeztetni:

Naponként világra jövő számos magyar munka tagadhatatlan bizonyosságai nyelvünk virágzásának, de egyszersmind biztató reménységek, hogy ezen feléledt nemzeti lélek a tudományok minden ágára egyaránt ki fog terjedni. Ezen óhajtott célnak eszköze kiváltképpen nemzetünk nagyjainak dicsőséges pályája lesz, kik a nemzeti nyelvük iránt buzgólkodó cseh és lengyel mágánások által magukat meggyőzetni annál kevésbé engedhetik, minél nagyobb kincseket adott kezükbe a gazdag természet a nemzeti dicsőség öregbítésére. Tagadhatatlan igazság ez, hogy Európában a szárazföldi nemzetek között a magyar legtöbb gazdag nemzetséget számlál. – Ezen tekintet volt az, mely nemes Pest vármegyét arra bírta, hogy ékes nemzeti nyelvünk nagyobb virágoztatására, mivel a Pesti Magyar Teátrumi Társaság sem a városi új teátrumba nem bocsátatott, sem az ó teátrumban meg nem hagyatott, itt Pesten a hazafiak önként való adakozásaikból egy díszes nemzeti teátrumot kezdjen állítani. A nemzeti becsület érzése, és a nyelv iránt tett törvények ereje oly hathatósan munkálkodott minden nemes vármegyében, hogy Pest vármegyének ebbéli ajánlását nem csak szívesen fogadták, hanem azt elősegíteni is megígérték. Ily közbuzgóságban különösen azokhoz folyamodik a Nemzeti Teátrumi Intézet, kik rangjukra nézve a nemzet színét teszik, és jövedelmeikre nézve az ország erejét bírják. Ők jó neveltetésük által leginkább érezhetik a nemzeti dicsőséget, becsülhetik a nemzeti kultúra méltóságát. Azért is teljes hazafiúi bizalommal név szerint ők kéretnek meg, hogy a nemzeti teátrumot, mint a kultúrának leghathatósabb eszközét nagylelkű adakozásaikkal elősegíteni méltóztassanak.

Egy ilyen épület felállítása világos bizonyossága lesz, hogy a nemzet valóban becsüli magát, és másokkal is éreztetni kívánja maga méltóságát. Mit is érdemelne egy olyan országos nemzet, mely sem maga magát becsülni, sem másokkal becsültetni nem akarná?!

*

Tizedszer a Magyar Teátrumról Buzdítás¹²

A magyar nemzet mindenkor verset [versenyt] futott egyéb nemzetekkel a dicsőség pályáján. Míg egyedül a vitézség volt a nemzetek fő dísze, Árpád, László, Kálmán, András, Béla címeres nevek a történelemben; midőn pedig a vitézséget a tudományokkal kezdték egyesíteni az újabb nemzetek, akkor Károly, Lajos, Zsigmond, Mátyás, Ulászló nem csak hadi tetteik, hanem bölcs törvényeik által is, mint első nagyságú csillagok, úgy tündöklöttek. A fejedelmek dicsősége mindenkor közös a nemzetekkel.

A szépmesterségek iránt, s így a teátrum iránt is, később kezdett kifejlődni az új nemzetek ízlése. A franciáknál csak XIV. Lajos alatt emelkedett fel a nemzeti teátrum. A szomszéd németeknél pedig alig van hatvan esztendeje, hogy a nemzeti nyelv iránt való buzgóbb érzés felébredvén, a teátrumot a nyelv csinosításának hathatós eszközévé tette.

¹¹ Hazai és Külföldi Tudósítások, 1815. I. 393-394. old.

¹² Buzdítás a nemzeti teátrum felépítésére. Pest, 1815. 8 old.

Mit késünk tehát? Int az idő, hogy e virágzó nemzetekkel vetélkedjünk! A nemzetek csak az ő nyelvük teljes virágzása által juthatnak igazi belső erőre, s maradandó dicsőségre.

Egy olyan országos nemzet, mint a magyar, nem bocsáthatja csupa történetre a maga díszének, s méltóságának fenntartását. Azért a nemzeti becsületérzés megkívánja, hogy minden nagylelkű hazafi, minden vármegye és törvényes hatalmak összekapcsolt erővel iparkodjanak a nemzeti kultúra minden eszközét elősegíteni.

De vajon lehet-e hathatósabb eszköz a teátrumnál? Ez a vad indulatokat szelídíti, a durva erkölcsöket simogatja, a tisztességes gyönyörködéseket terjeszti, az elmét szép gondolatokkal gazdagítja, a nemzeti érzést éleszti, s a nyelvet közönségesebben megkedvelteti.

Nem elég azt hánytorgatnunk, hogy tulajdon országunk és törvényünk van, hanem ha a jelesebb nemzetek között helyet nyerni kívánunk, azt is meg kell mutatnunk; hogy hazánkban élő és uralkodó a nyelvünk is, és annak a közönséges multságokban az elsőséget megadni dicsőségnek tartjuk. Csakugyan menthetetlen gyalázat volna, minekutána édes nemzetünknek nagyobb része az idegen nyelvek megtanulása által a kultúrának oly nagy fokára emelkedett, ha még tovább is a tisztességes multságokat idegenektől koldulni kénytelen. Számos írónk megmutatta, hogy Helikon szüzei a magyarok számára is fűznek mirtuszkoszorúkat.

Tegyünk tehát egy kis áldozatot a haza oltárára, és nemzetünk dicsőségéért segítsük fel azon hazafiúi szándékot, mely az ország közepén, Pesten, a szelíd múzsáknak templomot akar emelni, a szépmesterségeket és tudományokat nemzetesíteni igyekezik.

Ezen felséges célra már Pest vármegye bölcs gondoskodással a Hatvani utcában, a volt botanikus kert helyén, a Mayerhoffer-ház mellett 18 öl szélességű, s mintegy 30 öl hosszúságú pusztát megvásárolta, mely mivel egy fő utcára néz, két oldalon szabadon áll, a város népesebb s magyarosabb részének közepén fekszik, evégre kiváltképpen alkalmasnak találtatott. Így meglévén az első és legszükségesebb készüllet, csak az kívántatik, hogy a hazafiak mennél hamarabb bő adakozásokra gerjedjenek. (...)

Hazafiak s nemzetünk szépei! A hazát szeretni, nemzetének virágzását segíteni, édes gyönyörűség, de elkerülhetetlen polgári kötelesség is. Ezt kiváltképpen úgy teljesíthetjük, ha a nemzeti nyelv tökéletesedését, s kiműveltetését felsegítjük.

Az emberi nemzet sorsa sok változás alá vetheti a nemzeteket. Mi magunk tanúi vagyunk a polgári szövetségek (...) mostani változásainak. De minden lehetséges viszontagságban a nyelv a nemzet palládiuma marad. Ez egyesíti a haza lakosait, ennek virágzása emeli fel a nemzet becsületét, ennek fenntartása tartja fenn, s pecsételi meg a nemzet méltóságát. Mely felséges célokra mi foganatos eszköz legyen a teátrum, csak az nem látja, aki más nemzetek mindennapi tapasztalása előtt szemét önként behunyja.

Azért ha Pest városának magyar polgárai, s az itt lakó házbirtokos magyar uraságok (mert nincsen nyoma, hogy idegen országi németek pénzen készült volna) nem régen Pesten egy pompás német teátrumot állítottak a német nyelv megkedveltetésére, vajon nem lesz-e az egész nemzetben annyi lélek, s maga becsének annyi érzése, hogy egy díszes nemzeti teátrumot állítson?

Pestet úgy kell tekintenünk, mint hazánk fővárosát, mely Budával összekapcsolva, nemcsak a politikai díkasztériumoknak és a fő törvényszékeknek ülőhelye; hanem az ezekhez ügyek folytatása miatt összegyülekező egész nemzet mulatóhelye is, egyszersmind a magyarországi nagykereskedelem középontja. Vajon tehát nem illendő-e, hogy ahova a nemzet színe naponta összegyülekezik, ott a nemzeti multságoknak is alkalmas helye legyen? Az ilyen hely mutathatja meg, hogy a magyar nemcsak nem idegen a maga hazájában, hanem élő és uralkodó nemzet. Ez mutathatja meg, hogy valamint a vitézségben, úgy a széptudományokban is más híres nemzetekkel megmérkőzhet.

E nemes célt nemcsak nagyobb, hanem kisebb adakozással is lehet segíteni. Ki-ki adjon annyit, amennyit akar, vagy amennyit adhat. Dicsőséges tétel, ha mind csekéllyel is,

de önként és jó szívből nemzetének díszét növelni! A nemzet nagylelkűségét megtámadná, ha valaki azon kételkednék, hogy ezen végre az egész országban 300.000 forintot összegyűjteni könnyen lehetséges; pedig ez egy díszes teátrumnak felállítására elégséges lesz.

Legyünk tehát magyarok! És ha Árpád örökségében élve magunkat az ő maradékainak büszkélkedve nevezzük, becsüljük meg Árpád nyelvét is, s annak virágoztatására a magyar műzsáknak már valahára egy illendő templomot állítsunk!

Pest, 1815. április 25.

Kultsár István
a Magyar Teátrum igazgatója

*

A nemzeti teátrumok¹³

Nincsen szokottabb nevezet, mint: olasz, francia, angol, német teátrum. Ha e szók után indulna az ember, azt gondolhatná, hogy ezen nemzeteknek tulajdon teátruma van. De, ha beljebb megtekinti a dolgot, ellenkezőt kell tartani. Nem az épületeket: hanem a multság nemét vegyük csak tekintetbe, meg fogjuk látni, hogy e híres nemzeteknek e közmultságokra nézve semmi tulajdonok nincsen, és így nemzeti teátrumuk sincs. Ugyanis:

1. A teátrumi játékok teóriája, mely az ilyen játékoknak formát ad, sem az olasz, sem a francia, sem a német nemzetnek nem tulajdona; mert ezt már Arisztotelész szedte össze, rendbe állította, s oly regulák alá hajtotta, melyekhez ezen újabb nemzetek semmi fő részt nem adtak. Azért a teátrumi játékok teóriájára nézve e nemzeteknek semmi tulajdonuk nincsen, hanem a görögökét vették fel. De,
2. Nincsen nemzeti teátrumuk a tárgyakra nézve se; mert minden országra, minden nemzetre, s minden időre kibocsátkoznak, s így a históriának tágas mezején szedik a játék tárgyát, úgyhogy az előadások csak emberek tetteit, de nem a nemzetnek tulajdonát mutogatják. Szinte úgy,
3. Egyiknek sem tulajdona az előadásnak módja; mert mind olasz, mind francia és német, mind angol egyforma alkotású épületekben, egyenlően elrendelt játékszíneken, ékesítésekkel és masinákkal adja elő játékait.

Ha tehát sem a játék törvényei, sem a tárgyak, sem az előadás módja nem nemzetiek, miként lehet azokat nemzeti teátrumoknak nevezni? Talán inkább nemzetek zavarásának, vagy egymás majmolásának kellene mondani. Merthogy valamely közönséges multság nemzeti multságnak tarthassék, annak tárgyát a nemzet históriájából kellene választani, elrendelése módját a nemzet karakteréhez alkalmazni, a polgári alkotmány lelkéhez szabni, a nemzeti célok előmozdítására fordítani; s így azok által a nemzeti lelket táplálni, élesztetni, a nemzeti szokásokat nemesíteni, s így általuk mind a magányos polgárok javát, mind az egész nemzet közjavát gyarapítani. A közönséges játékoknak tehát a nemzet iskoláinak kellene lenni. Amit, mivel az európai nemzeteknél fel nem találhatni, azt sem mondhatni, hogy nemzeti teátrum.

A magyar játékszín

¹³ Hasznos Multságok, 1819. I. 333-337. old.

A szerencse nemzetünket Európa közepére vezette, s fegyverrel szerzett birtokában már ezer esztendeig dicsőségesen megtartotta. De amidőn hatalmát ennyire növelte, helyzete által majd azon szerencsétlenségre jutott, hogy nemzeti tulajdonait elvesztené. Különösen a nyelve veszedelemben forgott, midőn annyi nemzet közé keveredvén, semmi magához hasonlót nem talált; sőt az új egyházi szokások, az országban maradt idegen nemzetek, és a nagy politikai változások majd annyira hozták, hogy nyelve a rómainak rendje szerint formáltatnék, sok idegen szóval keverednék, és a közigazgatás módja által inkább az idegenben, mint tulajdonában meggyökeresített. De e nemzeti tulajdonokból kivetköztetni készülő körülményekben is ébren maradt a nemzeti lélek, zavaratlan maradt a nyelv, valamint az országos hatalom maga erejével a föld lakosait meghódította, úgy a nemzeti nyelv gyökeres ereje a rontani képes körülményeket is maga bővítésére és tökéletesítésére fordította. Ezáltal a nemzet maga erős karakterét tagadhatatlanul megbizonyította. Nem olvadt fel tehát nemzeti nyelvünk az idegenek között, mint sok hódító nemzet nyelvével megtörtént; hanem időről időre, amint az európai kultúra kifejlődött. Magát inkább-inkább képezte, és a tudományokban, a szépmesterségekben, s az élet kellemességeiben hathatós részt vett, az európai nemzetekkel vetélkedett a tulajdonainak kicsinosításában, s tökéletességének előmenetelét úgy alkalmaztatta, hogy a többi nemzettől, melyekkel a polgári életben egyesülnie kell, az elme tökéletesítésében hátra ne maradjon.

Ily okos előrelátással bánt a közmulatságokkal is. Európának egyéb nemzetei a XVIII. században különös figyelmet fordítván a teátrumokra, nemzetünknel is felébredett azon nemes vágyódás, hogy a tisztességesebb, és finomabb ízlésű mulatságokat tulajdon nyelvén élvezhesse. Így már 1790 óta Pesten, Kolozsvárott, Debrecenben, teátrális társaságok állítottak, és ezek huzamos időig gyakorolták a szépmesterségeknek ezt a díszes nemét. De meg kell vallani, hogy mind eddig a magyar játékszín inkább a többi európai nemzet szokását követte, melyek szintén egymástól tanultak, s azért semmi eredeti nemzetit nem mutathatott; mind azért, mivel a társaságokat gyenge erő táplálta, mind azért, mivel a háborús idők miatt a csendes nemzeti léleknek magára inkább figyelmeztetni, és sajátjait kifejtegetni nem lehetett. Most tehát, midőn az európai nemzetek között a nemzeti érzés sokkal tüzesebben lángol, ideje volna annak is, hogy nemzetünk ezen közmulatságok nemében maga karakterére, országunk alkotmányára, és a tulajdon nemzeti szokásaira inkább figyeljen, s a játékszíni előadásokat úgy alkalmazza, hogy ezek a magyart mint magyart különösen illessék. Emiatt talán nem lesz felesleges dolog a tudós hazafiakat, akik a teátrumi játékok készítésére vonzódást éreznek, a következőkre emlékeztetni:

1. Hogy játékaik tárgyait a magyar históriából válasszák.
2. A kidolgozást úgy alkalmazzák, hogy abban az eleven nemzeti lélek kitündököljön.
3. A nemzet polgári alkotmányát, s a hazát szeretni tanítsák.
4. A régibb nemzeti szokásokat felélesszék, s kellemesen megismertessék.
5. A nemzeti tökéletesedést, a nyelv dolgában is, minden tehetséggel előmozdítsák.

*

Magyar literatúra A tatárok Magyarországon¹⁴

Azon jeles teátrumi játékdarab, melyről [1819] május 5-én újságunkban szoltunk, most kinyomtatva megjelent ezen név alatt: A tatárok Magyarországon. Egy eredeti hazai

¹⁴ Hasznos Mulatságok, 1819. I. 341-342. old.

költemény öt felvonásban. Írta Kisfaludy Károly 1811. esztendőben. Pesten Trattner János Tamás betűivel és költségével 1819-ben. (...)

A munka olyan, amelyhez hasonlót sokat óhajtanánk nemzetünknek, hogy felserdülő ifjaink gyönyörűséggel olvasván egyszersmind a nemzeti lélekben is erősödnének, mely nélkül üres az öröm, haszontalan az időtöltés, célra nem vezető az olvasás. Az ifjú szerzőnek fiatalkori műve ezen eleven érzésekkel teljes játék, s oly szép reményt nyújt, hogy jövődöbeli munkái a tiszta nyelv, a dramatikus stílus, és virágzó fontos mondások által nemkülönben fogják magukat kedveltetni, mint a választott történet egymásba fűzött folyása, a karakterek állandósága és a dolog kimenetelének a nemzeti célokra vezető fontossága. (...)

*

A Fejér megyei játszó társaság¹⁵

Szép a hazánknak neve; mert eleink vérével szerzett királyi birtokunkat jegyzi. Szép a hazánknak földje; mert szelíd ég alatt a természet minden ajándékában bővelkedik. Szép a hazánknak népe; mert derék termete, kinyílt elméje, egyenes és barátságos szíve minden nemes tulajdonságokra alkalmassá teszi. De mind e szépségeket felülhaladja az, hogy van virágzó saját nyelvünk, nemzeti díszes öltözetünk, szabad országos törvényünk. Ki csodálhatja tehát, ha ily jeles tulajdonokban büszkélkedő nemzet rendkívüli öröme ragadtatik, midőn eleink vitézségét, királyainak dicsőségét, s a nemzeti nagyságot a teátrumon felelevenedni látja? Ily tapsoló öröme fakadt a pesti magyarság, midőn (...) [1819] június 16-án a Fejér vármegyei társaságnak utolsó játékát szemlélte. A tárgy a magyar históriából választott: Ilka, vagy Nándorfehérvár bevétele. (...) Ezen jeles eredeti játéknak is Kisfaludy Károly úr a szerzője, aki valóban oly szerencsésen intézte el a történetet; hogy a váratlan, de egymással összefüggő jelenetek, a nagy karakterek kifejtése, a szép és fontos mondások minden figyelmes nézőt az ő dicséretére fakasztanak. (...)

(...) Kezdett munkáját dicséretesen folytatja¹⁶ a fehérvári Magyar Teátrumi Társaság. Literatúránkra nézve is különösen hasznos az ő ittléte; mert szeptember 24-én ismét egy új, eredeti vígjátékot adott elő: a Kérők név alatt, mely közkedveltetést nyert. A szerző; Kisfaludy Károly úr, szerencsésen eltalálta a vígjáték azon finom tulajdonságait, hogy a nevetséges ne legyen gúnyoló, és a víg ne legyen parasztos. A személyeknek meg voltak adva a tulajdonságaik, és a tréfák elmés, és csinos mondásokkal voltak elegyítve. Óhajtanók, hogy ily példa több vígjátékot szüljön, melyekben még nagy fogyatkozásunk van. A játszó személyek igen helyesen adták elő a darabot, és megmutatták, hogy nemcsak a nagy indulatok kifejtésére, hanem a mindennapi életben előforduló rejtett érzések mesterséges [mesteri] képzésére is alkalmasak.

*

A komáromi játszó társaság

Tudósítás Komáromból január 25-én¹⁷

¹⁵ Hazai és Külföldi Tudósítások, 1819. I. 385-386. old.

¹⁶ Hazai és Külföldi Tudósítások, 1819. II. 217. old.

¹⁷ Hazai és Külföldi Tudósítások, 1820. I. 65-66. old.

Nemcsak ami városunk figyelmét, hanem az egész hazáét is megérdemli azon szerencsés előmenetel, melyet mi nemzeti nyelvünk csinosodásában tapasztalunk, s amely szíveinket hazafiúi örömmel eltöltötte; mert már három hónap óta Kilényi Dávid úr igazgatása alatt oly magyar teátrumi társaság ad nálunk nemzeti játékokat, mely e szépmesterségben tett előmeneteleit jelesen kimutatja. Annyira, hogy nemcsak a magyar nyelvet értők, kik e derék városban a legnagyobb részt teszik, egész elragadtatással szemlélik az előadásokat, hanem olyanok is, kik a nyelvet nem értik; a játszó testtartásából, forgásából, karhordozásából, arcuk jelentéséből, és szavuk hangjának kellemes változásából oly örömet tapasztalnak, hogy azáltal a nyelv megtanulására hathatósan serkentenek. A társaság 22 személyből áll, kik között olyanok is találhatók, kik a mesterséges éneklésben teljesen gyakorlottak. Kiváltképpen emlékezetet érdemel Dérnyéki ifiasszony, aki előbb Pesten azután Miskolcon és Kassán az éneklésben magát annyira gyakorolta, hogy most a legerősebb áriákat kellemes tökéletességgel, és bámulásra ragadó hathatósággal elénekli. Melyre nézve őt némelyek magyar Catalaninak nevezni bátorkodtak, mind azért, mert hangja tiszta, mind kiváltképpen azért, hogy minden erőltetés nélkül akár a legmélyebb leereszkedésre alkalmas, s így külföldön is akármely teátrumban dicsőséggel megjelenhetnék. Óhajtanunk kell, hogy ily szép példákra a nemzet felsejkenjen, és csinosodásának ezen ágát nagyobb pártfogással és gyámolítással segítse.

*

Kell-e a magyarnak teátrum?¹⁸

Már mintegy 32 esztendeje, amidőn a magyarokban a nemzeti lélek felébredvén, némely hazafi a közönséges multságokban is megízleltetni kezdték a nemzeti nyelvet. Így kezdték Budán a teátrumi játékokat, majd Pesten folytatták, utóbb Erdélyben is Kolozsvárott teátrumi társaság állíttatott, s így nemcsak a Dunának partjai, hanem az erdélyi havasok is zengtek a nemzeti multságok hangjaira. E kezdet után mindinkább terjedt, és noha sok viszontagsággal kellett küszködnie, mégis csaknem esztendőről esztendőre szaporodtak a nemzeti játékoknak nemcsak kedvelői, de pártfogói is, úgy annyira, hogy most már Erdélyben egy állandó társaság van. Magyarországon pedig négy, jó karban fennáll; melyek közül az egyik Debrecenben és Nagyváradon Éder úr igazgatása alatt, másik mely előbb Pesten volt, most nemes Borsod vármegye gondviselése alatt Miskolcon, harmadik Székesfehérváron, nemes Fejér vármegye oltalma és segedelme alatt, negyedik Kilényi Dávid úr igazgatása alatt. Ez, állandó helye nem lévén, Komáromban, Győrött, Pozsonyban, Sopronban, Szombathelyen, Pápán különféle időkben felváltva, közönséges meglelégedéssel adta játékait. – Ezeken kívül, különféle időkben, és hosszas szerencsével különös utazótársaságok voltak Balog István, és Nagy Károly igazgatása alatt.

A teátrumi társaságok e történeteit látva, méltán kérdezhetjük: vajon kell-e a magyarnak teátrum? A kérdésre a következő okok felelhetnek; 1. Nemzetünk Európában megtelepedvén, ugyan az európai szokásokat megkedvelte, s az élet kellemességeit, egyéb szomszéd nemzetek módja szerint nevelni megszokta. Mivel pedig minden európai nemzet, a közönséges multságokra teátrumi játékot választott, illendő a magyar nemzetnek is, ezen csinosodás útján versenyt futni. 2. A teátrumi darabok, elmés és tudós férfiak munkái, és a széptudományok ágában különös helyet foglalván, a nemzeti nyelv csinosodását hathatósan

¹⁸ Hasznos Multságok, 1822. II. 73-75. old.

eszközlik. De 3. a közönséges életnek finomabb szokásait, s a kiművelt nemzetek díszesebb életrendjét közönségesebbé tehetik, s a durvaságot kiirthatják. 4. A tanulatlan, közönséges rendű embereket, mintegy érezhetetlenül oktattva nevelhetik. 5. A nemzeti nemes érzést éleszthetik és megerősíthetik. Mind ezekre nézve, ha az egyes személyek önnön tökéletesítésén szorgalmasan dolgoznak, vajon nem méltó-e, hogy a magyar nemzet nagyjai és az ország atyjai, úgy minden jurisdictiók is teljes buzgósággal azon legyenek hogy a nemzetet ezen kellemes módon neveljék és tökéletesítsék.

*

Milyen tulajdonságokkal kell bírni a jó színjátszónak¹⁹

A színjátszás mestersége szintén oly kimeríthetetlen, mint a szépmesterségek akármely más neme. Ez az oka, hogy annak teóriáját szoros határok közé keríteni nem lehet. Fő törvényei, melyek nélkül egy jó színjátszó sem lehet el e következők: 1) A színjátszó idejére nézve olyan legyen, hogy az, az előadandó személy idejétől messze ne járjon. Mely nevetséges, ha az ifjú szerelmest éltes személy adja elő. E rendszabás akkor szenved kivételt, ha a komédiákban, ezen ellenkező idő által akarunk valamit nevetségessé tenni. 2) Testalkata szintén oly tulajdonságokkal bírjon, melyeket kíván fejlett karaktere. Erős, izmos hősök személyét nem játszhatja gyenge alkotású színjátszó, ha különben igen jeles művész volna is. 3) Meg kell tagadnia minden személyes tulajdonságait, e nélkül egy művész sem válhat soha jó színjátszóvá. Midőn a költő karaktereit rajzolja, mindig szeme előtt forgatja azon időkornak, melyben személyei éltek; törvényeit, szokásait, tulajdonait, az egyes személyek idejét, körülményeit, helyzetét, fő- vagy közrendű születését, neveltetését stb. Ugyanezen okból ezerféleképpen változik a karakterek mivolta. A személyek természeti tulajdonsági aszerint fognak különbözni, amint az északról, délről, keletről vagy nyugatról szakadt, a régi, közép, vagy az új időben élt. Születésére nézve görög vagy római, török vagy tatár, angol, cseh, német stb. Muzulmán vagy zsidó, vagy keresztény; fő vagy alacsony születésű volt stb. E tulajdonság emeli oly magas pontra a színjátszás mesterségét. Mert a valódi művész mint a kaméleon ezerféleképpen változik, és a maga tulajdonságait soha ki nem tünteti. 4) Vannak némely művészek, kik a játékban bizonyos módot (manír) vesznek fel, mely által az értetlen emberek szeme előtt az originalitás hírét nyerik meg. De éppen ez a mód teszi őket rossz művészekké, megjobbíthatatlanokká, mert felvett módjuk minden karakter előadásában kitűnik. Ez pedig, minő nagy véték, az előbbiből kitetszik. 5) Soha a színjátszó vakon ne kövesse ez vagy amaz híres művésznak játékát bizonyos karakterben. Ezáltal amannak rabjává teszi magát, elfelejtve azt, hogy ez a szépmesterség kimeríthetetlen. Kétséget sem szenved, hogy a legtökéletesebb művész sem ismeri meg végképpen karakterének minden csínjait, és, hogy minden jeles képzése mellett, az ő véleményei azon karakterről csak személyes vélemények, melyeket más művész jobban felfoghat. Ugyanezért a vakon követő annak botlásait is elfogadja. 6) Jól megtanulja a költő szavait, és a beszédek felosztását. Soha el ne csábítsa a viszketőség, hogy önnön szavait belekeverje, önnön elmésségét fitogtassa. A költő minden szavát akarva választotta, és sokszor egyes szóba iktatta a csomót, melyet szét kell bontania; ugyanazért megbocsáthatatlan vétke a színjátszónak, ha jól meg nem tanulta feladott személyét. Ha pl. a színjátszónak valamely udvari tiszt, hízelkedő tartalom nélkül való hódolását kell előadnia, és ő azokat jól meg nem tanulván, tulajdon szokásaként udvarol urának, az egész karaktert elrontja. 7) A színjátszó fogja fel a személy lelkét, melyet előadni

¹⁹ Hasznos Mulatságok, 1825. I. 193-197. old.

szándékozik. Itt meg kell jegyeznünk, hogy a színjátszót semmi sem ösztönözi jobban, mint a nézők tapsolása; de vannak némely karakterek, mint pl. az álnok személyek karakterei (intrikus), melyeket, ha a színjátszó jól előad, soha tapsolást nem várhat. A legnagyobb színjátszókat, kik az ilyen karaktereket adni szokták, sokszor meg akarták verni, vagy ölni, midőn az álnok gonoszok személyét játszani látták. Ebben az esetben a színjátszónak magából kell meríteni a megnyugtatót, hogy el ne csüggedjen. 8) A tagjáték (mimika) az előadáshoz legyen alkalmazva. Ezt a rendszabást voltaképpen megfejtetni nem lehet, mert a művész személyes képzésétől függ, hogy a tételt a beszédhez alkalmazza. A haszontalan hadonászástól mindazáltal óvja magát, kezeit csak a rendkívül való esetekben, és a legirtóztatóbb indulatok kifejezésében emelje fején felül fel. A veszteg álló személyekre nézve pedig meg kell jegyeznünk, hogy nekik ugyan arcvonásaik által ki kell jelenteniük részvételüket, a beszélő színjátszó esetein, de soha arra ne vetemedjenek, hogy a hosszabb monológ alatt összesusogjanak, hogy azáltal a némajátékba életet hozzanak. 9) Az előadandó indulatok el ne ragadják a színjátszót. (...)

*

A Magyar Teátrumi Társaságról²⁰

A minap említett hazatérő Magyar Teátrumi Társaság Budán kétszer, Pesten pedig egyszer játszott. Pesten előadta a Hét Magyar Kapitányokat oly szerencsés kedvezéssel, hogy a játékszínnek minden osztálya, és a páholyok is telve voltak, ami eleven bizonyága lehet, hogy Pesten van elégséges magyar publikum, és e nagy város minden rendű nemes lakosai nagy készséggel részt vesznek a nemzeti igyekezetben. De Budán is e hónap [1825. november] 25. napján szintén nagy gyülekezettel jelentek meg a nézők Kemény Simon nevezetű Kisfaludy Károly úr által készítettett játékokra, melyben a válogatott társaság oly jelesen megkülönböztette magát, hogy több ízbeli köztapsolások nyilatkoztatták ki a meglegedést. Ezen játékba be volt szöve egy csatadal, melyet 4 férfi énekelt a nézőknek nagy megindulására; nem különben egy vitézi hatos magyar tánc, mely kimondhatatlan nagy kedvvel fogadtatott. Ezen tapasztalás legyen újabb bizonyága, hogy a nemzet kedveli a maga nyelvén lévő mulatságokat, és ezen előadásokra dicséretes tehetségű személyek is elégségesen készülhetnek.

²⁰ Hazai és Külföldi Tudósítások, 1825. II. 346. old.